

LASB 2

Lønnsomhetsanalyse for store melkebruk i Nordland

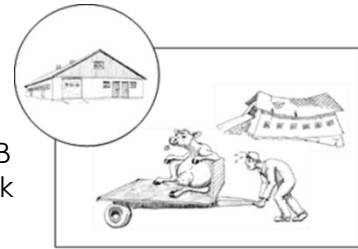
Denne rapporten er en oppfølging av lønnsomhetsanalysen som ble gjort på åtte melkebruk i 2009. De samme bedriftene er nå fulgt opp fire år senere. Hensikten er å se hvordan økonomien og livssituasjonen er for bøndene flere år etter gjennomføring av en stor bruksutbygging.

INNHold

Forord	3
Sammendrag	4
1. Resultater	5
1.1 Sammensetning av kostnader	6
1.2 Dekningsbidrag og lønnsomhet i produksjonen	7
1.3 Faste kostnader per liter melk	8
1.4 Resultatgrad	9
1.5 Avkastningsgrad	10
1.6 Langsiktig gjeld.....	11
1.7 Gjeldsbetjeningsevne.....	13
1.8 Tålt privatuttak.....	13
1.9 Bedriftens lønnsevne	14
1.10 Avskrivninger og langsiktig gjeld	15
2. Samtaler med deltagerne	17
2.1 Hvordan har årene med og etter utbygging vært?	18
2.2 Hadde det fortsatt vært drift på bruket uten utbyggingen?	19
2.3 Hvordan påvirker satsingen rekruttering og ønsket om å overta gården?	19
2.4 Innleid hjelp – årsak til den store økningen?	19
2.5 Er det gjort endringer i finansieringen i perioden fra 2009 til 2013?	20
2.6 Har du planer om nye investeringer de nærmeste årene?	20
2.7 Er det noe spesielt som påvirker den økonomiske situasjonen i 2013?	20
2.8 Åpen kommentar	21
3. Diskusjon	22
3.1 Hovedtrekk - utvikling i lønnsomhet fra 2009 til 2013	23
3.2 Variasjon mellom gårdsbrukene	24
3.3 Resultatgrad	24
3.4 Gjeldsnivå og gjeldsbetjeningsevne	25
3.5 Avkastningsgrad	26
3.6 Arbeidsforbruk	26
3.7 Erfaringer fra planperioden	27
3.8 Forholdet mellom avdrag og avskrivninger	28
3.9 Risiko	29
3.10 Økonomisk handlefrihet	30

Forord

Det er utfordrende å gjennomføre store byggeprosjekt og produksjonsøkninger, både i landbruket og annet næringsliv. Lønnsomheten kort tid etter utbygging er ofte lav, både grunnet stort arbeidspress og at det tar tid å nå måltall i produksjonen. Dette ble bekreftet i lønnsomhetsanalysen LASB fra 2011. Her ble økonomien på åtte nordlandske melkebruk analysert, med utgangspunkt i regnskapene fra 2009.

Hva skjer så på lang sikt? Hvor lang tid tar det før produksjonen kommer opp i ønsket nivå, og blir økonomien mer romslig? Denne undersøkelsen (LASB 2) er en oppfølging av de samme åtte gårdsbrukene, for å se hvordan økonomien utvikler seg over tid. Regnskapene fra 2013 er lagt til grunn. I tillegg er det denne gangen gjennomført intervju med deltagerne, for å inkludere deres erfaringer om utbygging og drift.

De åtte melkebrukene som deltar i undersøkelsen har alle gjennomført en stor utbygging i perioden 2005 til 2008, med påfølgende økning i produksjonen. Melkekvoteene er nå mellom 240 og 500 tonn. To av brukene har installert melkerobot siden forrige undersøkelse. Dermed har seks av brukene melkerobot, mens de to andre har melkegrav. Det er en samdrift, resten er enkeltpersonforetak. Geografisk er de spredt over hele Nordland.

Utvalget på åtte bruk er ikke så stort. For å se om våre funn er representative er resultatene sammenlignet med tall fra tilsvarende melkebruk i Tines Effektivitetskontroll (EK). EK-gruppen representerer 56 melkebruk på tilsvarende størrelse i Nordland.

Da den første lønnsomhetsundersøkelsen ble gjennomført ble deltagerne valgt ut som representanter for store melkebruk i Nordland. Utviklingen mot større bruksenheter har imidlertid vært rask. I 2014 er 25 prosent av brukene i fylket av samme størrelse som brukene i undersøkelsen. Det er ikke forventet at denne utviklingen vil avta med det første. Denne undersøkelsen blir dermed relevant for stadig flere gårdbrukere.

Vi vurderer at målgruppen for denne undersøkelsen er stor. Den er interessant for bønder som ønsker å gjennomføre store utbygginger, for banker og Innovasjon Norge som finansierer utbyggingene og for driftsplanleggere i landbruket. Den er videre interessant for Tine og Fylkesmannen, som på hver sine måte ønsker å tilrettelegge for god melkeproduksjon i Nordland, og for andre leverandører og aktører i landbruket.

Innovasjon Norge har finansiert lønnsomhetsundersøkelsen. Inger Teigstad ved Innovasjon Norge Nordland er prosjektansvarlig, mens Lyder Sund er prosjektleder. Sund har innhentet data og analysert funnene. Linda Simensen og Jan-Arne Åsjord i Innovasjon Norge Nordland har deltatt i styringsgruppen. I tillegg har Solfrid Pedersen i Tine, Stein-Åge Reppe Karlsen i Kompass AS og Alf Thynes fra Fylkesmannens landbruksavdeling deltatt i referansegruppen. Funnene er dessuten diskutert med deltagerne på en fellessamling.

Bodø, 02. mars 2015

Inger Teigstad
 Prosjektansvarlig

Lyder Sund
 Prosjektleder

Sammendrag

I 2009 ble det gjennomført en lønnsomhetsanalyse av åtte store melkebruk i Nordland som nylig hadde gjennomført en stor bruksutbygging. De samme brukene er nå fulgt opp fire år senere, for å se på utviklingen i økonomien på gårdene etter noen år med full drift. I tillegg er det gjennomført intervju med alle deltagerne, for en mer subjektiv vurdering av gårdsdriften.

Det er store variasjoner mellom brukene, og antallet gårder i undersøkelsen er lavt. Resultatene ses likevel som representative, da de bekreftes av tall fra 56 tilsvarende bruk i Tines Effektivitetskontroll.

Det har skjedd mye på gårdene i fireårsperioden. Alle brukene har økt melkeproduksjonen, og omsetningen er økt med 35 % i snitt. Brukene har klart å opprettholde en resultatgrad på 40 %. Det betyr at lønnsomheten er den samme som i 2009, men volumøkningen gjør at driftsresultatet er høyere. Sett i forhold til omsetning er variable kostnader redusert, mens faste kostnader uten innleid hjelp er på samme nivå som i 2009. Vi ser dermed ingen stordriftsfordeler for de faste kostnadene. Kostnaden til leid hjelp er imidlertid økt mye i perioden.

Syv av de åtte brukene har høyere langsiktig gjeld nå enn i 2009. Dette er overraskende, særlig tatt i betraktning at brukene i snitt har betalt ned 1,2 millioner kroner i avdrag i perioden. Årsaken til økningen i gjeld er en stor investeringstakt. Vi ser et større behov for løpende investeringer i maskiner, jord og kvote enn det vi normalt har sett på melkebruk i Nordland.

Hvor mye gjeld gården klarer å betjene avhenger i stor grad av resultatgraden, det vil si hvor mye av omsetningen som gjenstår når faste og variable kostnader er betalt. En gård med lave kostnader og god produksjon får en høy resultatgrad, og kan betjene mer gjeld enn en gård med dårligere margin. Arbeidsforbruket per årsku varierer mye. Dette påvirker resultatgraden gjennom kostnader til leid hjelp, og det er viktig å oppnå arbeidseffektive løsninger.

Det er gledelig at gårdbrukerne nå i hovedsak er fornøyd med egen hverdag. De føler at den økonomiske situasjonen er under kontroll og at den økonomiske handlefriheten har økt. Driften har kommet opp på det nivået de ønsker både med hensyn til kvalitet og volum. Arbeidsbelastningen ses som stor, men ikke høyere enn at de kan videreføre dagens arbeidsinnsats i flere år fremover. Årsaken til den store økningen i leid hjelp er i følge gårdbrukerne todelt. Økt produksjon gir økt arbeidskraftbehov. Samtidig gir mer romslig økonomi mulighet til å prioritere mer avløsning. Gårdbrukerne sier også at en stor utbygging er en forutsetning for at neste generasjon i det hele tatt vil vurdere å overta gården. Det har vært mer arbeid enn de forutså og tatt lengre tid før produksjonen ble god, men totalt sett er deltagerne i undersøkelsen fornøyd med utbyggingen de har gjennomført.

1. Resultater

- 1.1 Sammensetning av kostnader
- 1.2 Dekningsbidraget og lønnsomhet i produksjonen
- 1.3 Faste kostnader per liter melk
- 1.4 Resultatgrad
- 1.5 Avkastningsgrad
- 1.6 Langsiktig gjeld
- 1.7 Gjeldsbetjeningsevne
- 1.8 Tålt privatuttak
- 1.9 Bedriftens lønnssevne
- 1.10 Avskrivninger og langsiktig gjeld

1. Resultat

Resultatene i dette kapitlet bygger på tall fra deltageres næringsoppgaver, spesifisert regnskap og balanse, tall fra Tines ku-kontroll for 2013, samt utfyllende opplysninger fra deltagerne.

Noen nøkkeltall er sammenlignet med tilsvarende tall fra Effektivitetskontrollen (EK) til Tine. Det er da valgt ut melkebruk i Nordland av samme størrelse som deltagerbrukene.

1.1 Sammensetning av kostnader

Kostnader klassifiseres som faste eller variable. Variable kostnader varierer med produksjonsvolum, mens faste kostnader ikke i samme grad påvirkes av produksjonens omfang. Inndeling av kostnader for landbruksbedriftene stemmer ikke alltid med definisjonen av faste og variable kostnader, da flere av kostnadene som i regnskapet defineres som faste vil variere med produksjonsomfanget. Et eksempel på dette er kostnader til leid hjelp, som i landbruket regnes som en fast kostnad. Leid hjelp er i denne rapporten skilt ut som en egen post, fordi den viser en interessant trend. Tabell 1.1 gir en oversikt over kostnadsbildet for brukene i 2009 og 2013.

Tabell 1.1: Gjennomsnittlige kostnader i kroner for 8 melkebruk i 2009 og 2013. Kostnadene er også uttrykt i prosent av omsetningen.

	2009		2013	
	kroner	% av omsetning	kroner	% av omsetning
Faste kostnader	545 000	20	715 000	20
Leid hjelp	98 000	4	271 000	8
Variable kostnader	898 000	36	1 110 000	33
Totale kostnader	1 541 000	60*	2 096 000	60*

* Avrundet

Som tabellen over viser har de totale kostnadene økt med 550 000 kroner fra 2009 til 2013.

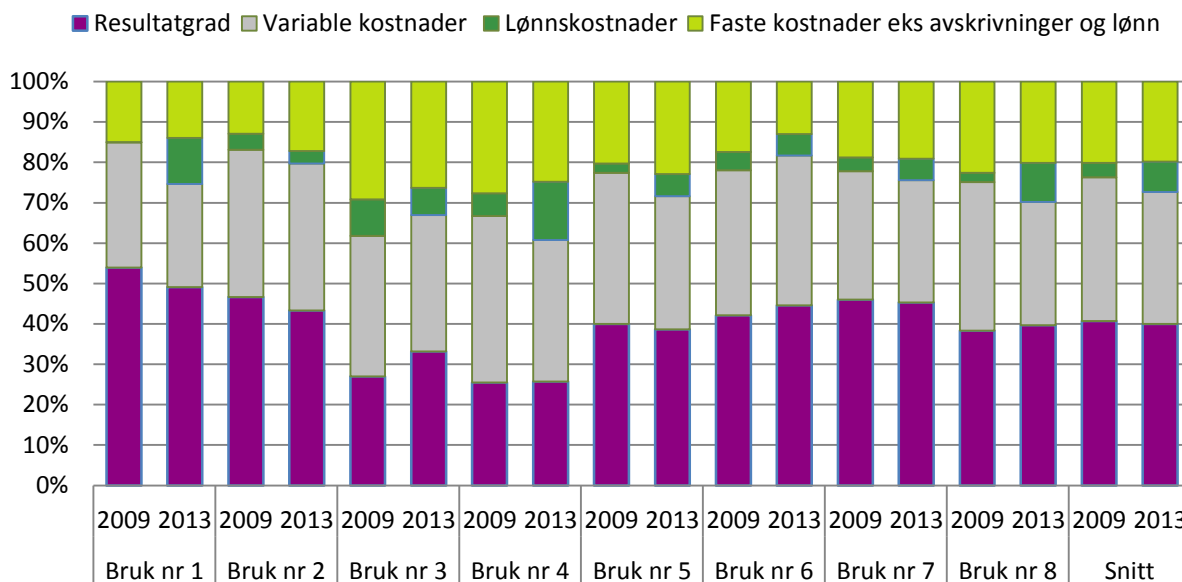
I snitt leverte brukene 350 tonn melk i 2013, en økning på 64 tonn fra 2009. I snitt har omsetningen økt med 35 %, fra 2 524 000 til 3 403 000 kroner i samme periode. Volumøkningen er den viktigste årsaken til at kostnadene har økt.

Faste kostnader uten leid hjelp utgjør 20 % av omsetningen både i 2009 og 2013. Kostnaden til leid hjelp er imidlertid doblet i samme periode, fra 4 % til 8 %. Gårdsbrukene har redusert de variable kostnadene fra 36 % av omsetningen i 2009 til 33 % i 2013. Totale kostnader inkludert lønn, uttrykt som % av omsetningen, har ikke endret seg mye fra 2009 til 2013, og dermed er resultatgraden (se avsnitt 1.4) nesten uforandret.

Figur 1.1 viser fordeling av de ulike kostnadene per gårdsbruk sett i forhold til omsetningen.

Sammensetning av kostnader = $\frac{\text{Kostnadsart}}{\text{Omsetning}}$

Kostnadssammensetning i prosent av omsetning

Figur 1.1. Omsetningen på åtte melkebruk settes lik 100 %. De ulike stolpene viser hvor mye av omsetningen som brukes på variable kostnader, lønn og andre faste kostnader uten avskrivninger. Det resterende, resultatgraden, viser da overskuddet før skatt.

Det er store variasjoner mellom brukene, både i kostnadsbildet og utvikling fra 2009 til 2013.

Tilsvarende melkebruk i Tines Effektivitetskontroll viser også store variasjoner i kostnadsbildet mellom brukene. I snitt har de 4,7 % høyere variable kostnader og 1,4 % lavere lønnskostnader enn LASB-brukene.

1.2 Dekningsbidrag og lønnsomhet i produksjonen

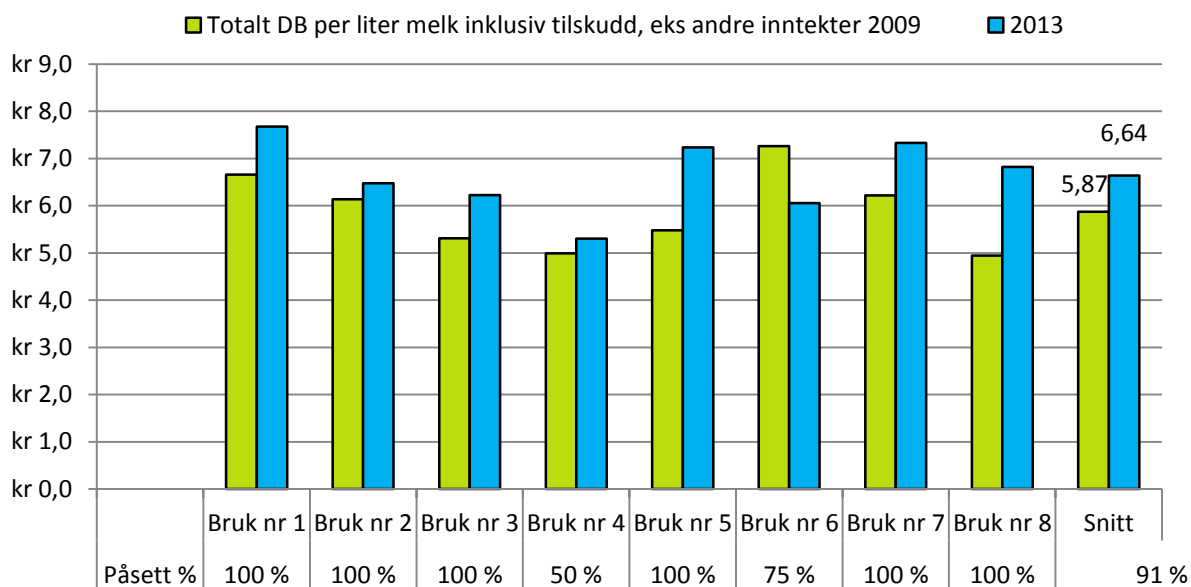
Dekningsbidraget viser hvor mye av omsetningen som gjenstår etter at variable kostnader er betalt.

Dekningsbidrag = Inntekter – variable kostnader

For brukene i denne undersøkelsen er dekningsbidraget i snitt økt fra 1 626 000 kroner i 2009 til 2 293 000 kroner i 2013. Dette er en økning på 667 000 kroner, eller 40 %.

Det er ulikt produksjonsvolum på de ulike brukene. Vi ser derfor videre på dekningsbidraget i forhold til antall liter melk levert. Det er korrigert for differanse mellom markedsverdi på beholdningsendring og skattemessig beholdningsendring på buskap (skattemessig endring x 2,5).

Dekningsbidrag = $\frac{\text{Inntekter} - \text{variable kostnader}}{\text{Liter melk levert}}$

Figur 1.2: Dekningsbidrag i kroner per liter melk produsert for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå). Tallene er kun relatert til produksjonen av melk, storfekjøtt og tilskudd, eksklusive andre inntekter.

Dekningsbidraget per liter melk har i snitt økt med 77 øre, fra 5,87 kroner i 2009 til 6,64 kroner i 2013. Dette tilsvarer en økning på 13 %.

I samme periode har melkeprisen inklusive pristilskudd økt med 62 øre for LASB brukene. Også dette tilsvarer 13 % økning. I følge Tines Effektivitetskontroll har prisen per kilo oksekjøtt økt med 7,90 kroner, tilsvarende 20 %. I tillegg viser Tines Ku-kontroll at avdrotten er økt fra 7 618 til 8 015 liter melk per årsku.

Figur 1.1 viser at de variable kostnadene sett i forhold til omsetningen er redusert fra 2009 til 2013. Kombinert med prisvekst på melk og kjøtt samt økt avdrått gir dette en netto økning i dekningsbidraget for LASB-brukene.

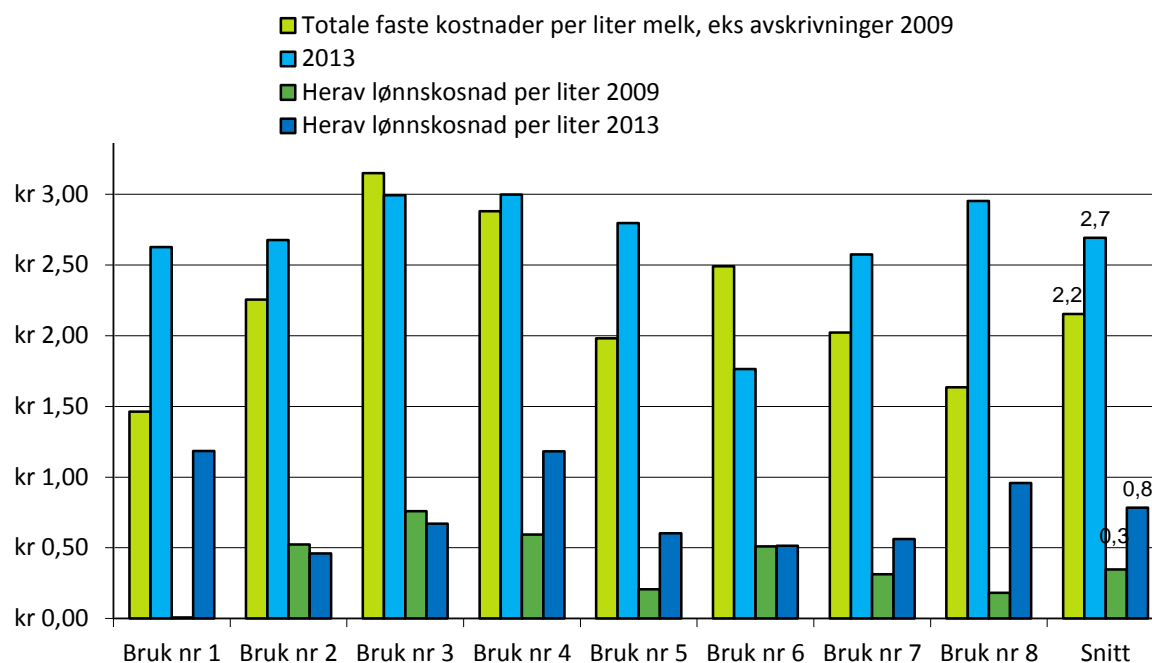
Det er stor variasjon i dekningsbidrag mellom brukene. For bruk med 100 % påsett er differansen 1,50 kroner per liter. Ved en leveranse på 350 tonn melk vil dette utgjøre 519 000 kroner mellom høyeste og laveste dekningsbidrag.

Tall fra Effektivitetskontrollen viser at EK-gruppen i snitt har 5 øre lavere dekningsbidrag enn vi ser hos LASB-brukene. Denne forskjellen vil utgjøre 20 000 kroner ved en produksjon på 350 tonn melk. For gårdsbrukene i EK-gruppen finner vi ennå større variasjon enn mellom LASB-brukene, da dekningsbidraget varierer fra 5 til 8 kroner per liter melk levert. En differanse mellom EK-gruppen og LASB-brukene på 5 øre blir da litten, og LASB-brukene ses som representative for denne typen bruk i Nordland.

1.3 Faste kostnader per liter melk

Figuren under viser totale faste kostnader eksklusive avskrivninger per liter melk levert for de åtte brukene i undersøkelsen. Den viser også hvor mye av de faste kostnadene som er innleid hjelp.

Faste kostnader per liter melk = $\frac{\text{Totale faste kostnader}}{\text{Totalt levert liter melk}}$

Figur 1.3. Totale faste kostnader i kroner per liter melk levert for åtte melkebruk i 2009 (lys grønn) og 2013 (lys blå), samt hvor mye av de faste kostnadene som går til innleid hjelp i 2009 (mørk grønn) og 2013 (mørk blå).

Av figuren ser vi at LASB-brukene i snitt har faste kostnader på 2,70 kroner per liter melk levert i 2013. Det betyr at av dekningsbidraget på 6,64 kroner går 2,70 kroner til å dekke faste kostnader.

Av de 2,70 kronene i faste kostnader per liter melk går 80 øre til å dekke innleid hjelp. Dette er en økning på 50 øre per liter i forhold til i 2009, og tilsvarer hele økningen i faste kostnader fra 2009 til 2013.

EK-gruppen i Tines Effektivitetskontroll har faste kostnader på samme nivå som LASB-brukene, med 2,60 øre per liter melk. De bruker imidlertid litt mindre på leid hjelp, 0,60 øre per liter melk i snitt.

1.4 Resultatgrad

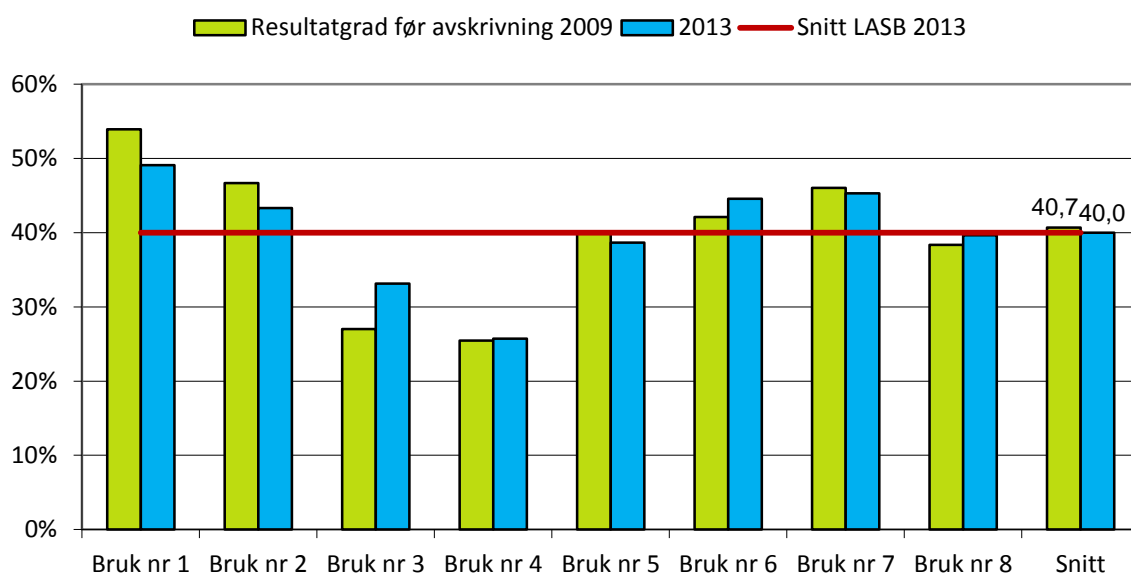
Resultatgraden uttrykkes i prosent, og forteller hvor mye bonden sitter igjen med av omsetningen når både de variable og faste kostnadene er fratrukket. Omsetningen på store melkebruk er i snitt 10 kroner per liter melk. En resultatgrad på 40 % betyr da at man har 4 kroner per liter melk til å dekke renter, avdrag, privatuttak og sparing.

$$\text{Resultatgrad} = \frac{\text{driftsresultat før avskrivninger og egen lønn}}{\text{omsetning}}$$

Resultatgraden er relativt lik i 2009 og 2013, med en reduksjon fra 40,7 % til 40,0 %. Dette er vist i figur 1.4.

Variasjonen i resultatgrad mellom brukene er stor, med en differanse på 23 %-poeng, fra 26 til 49 %. Omsetningen per liter melk er som nevnt 10 kroner i snitt. Det betyr en differanse i resultat på 2,30 kroner pr liter, eller 230 000 kroner per 100 tonn melk.

EK-gruppen har en resultatgrad på 38,2 %, det vil si 1,8 %-poeng lavere enn LASB-brukene. Ved en leveranse på 350 tonn melk og en omsetning på 3,5 millioner kroner utgjør dette 63 000 kroner i favør av LASB-brukene.

Figur 1.4. Resultatgrad i prosent før avskrivninger for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå). Den røde streken angir en resultatgrad på 40 %, tilsvarende snittet i 2013.

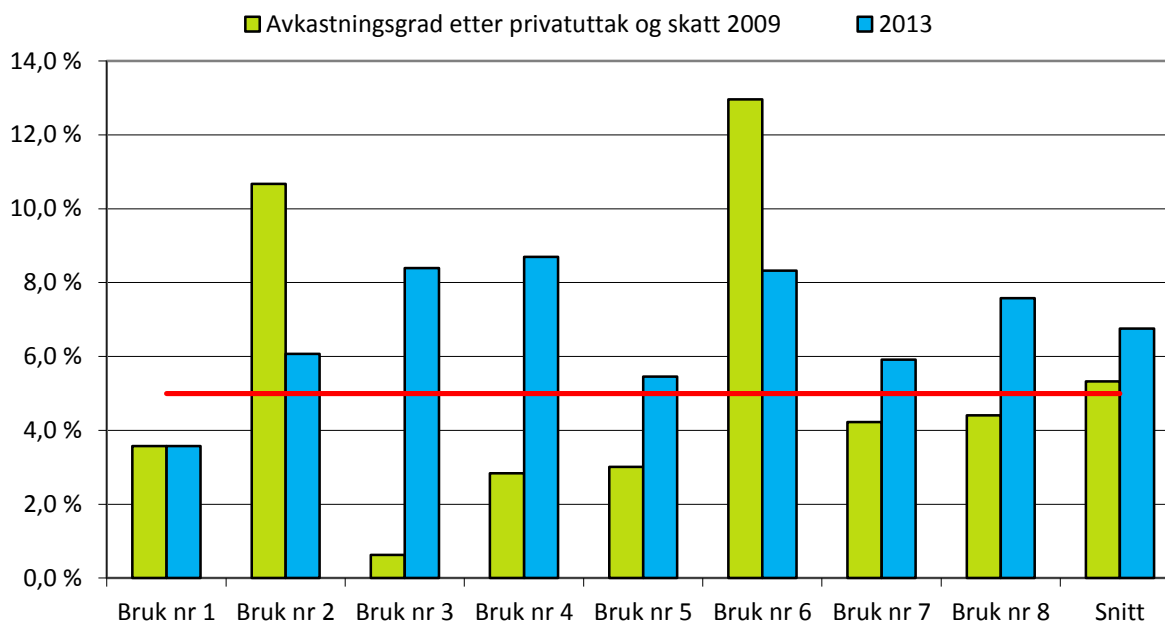
1.5 Avkastningsgrad

Avkastningsgraden uttrykkes i prosent, og forteller hvor stor avkastningen er på den totale kapitalen. Måltallet er uavhengig av om kapitalen er finansiert med egenkapital eller lån.

$$\text{Avkastningsgrad} = \frac{\text{driftsresultat} + \text{finansinntekter} - \text{privatforbruk inkl. betalt skatt}}{\text{totalkapital}} \times 100$$

Avkastning på kapitalen bør være minimum lånerenten som LASB-brukene har i snitt. Dette måltallet settes derfor til 5 % (rød linje i figur 1.5).

I 2013 har syv av de åtte brukene høyere avkastning enn måltallet på 5 %, og snittet er på 6,8 %. Figuren viser at de to brukene med svakest avkastningsgrad i 2009, bruk 3 og 4, har en positiv utvikling.

Figur 1.5: Avkastningsgrad i prosent etter privatuttak for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå). Den røde linjen angir en avkastningsgrad på 5 %.

1.6 Langsiktig gjeld

Figur 1.6 viser total langsiktig gjeld per bruk i 2009 og 2013. I gjennomsnitt har brukene 6,2 millioner kroner i gjeld i 2013.

Brukene betaler i snitt 330 000 kroner i avdrag per år. Det betyr at det i fireårsperioden fra 2009 til 2013 vil være nedbetalt ca. 1,2 millioner kroner i gjeld. Likevel har seks av de åtte brukene høyere gjeld i 2013 enn i 2009. I snitt er gjelden økt med 700 000 kroner. Bruk nr 6 har gjort flere store investeringer, blant annet i melkerobot, jord og kvote. Dersom dette bruket fjernes fra gruppa blir økningen i gjeld på 200 000 kroner i snitt.

Hovedårsaken til økningen i gjelden er at alle brukene har gjennomført nye investeringer siden 2009, og at disse er større enn nedbetalt avdrag i samme periode. Dette er i hovedsak utstyr til grovfôrproduksjon samt mer jord og kvote.

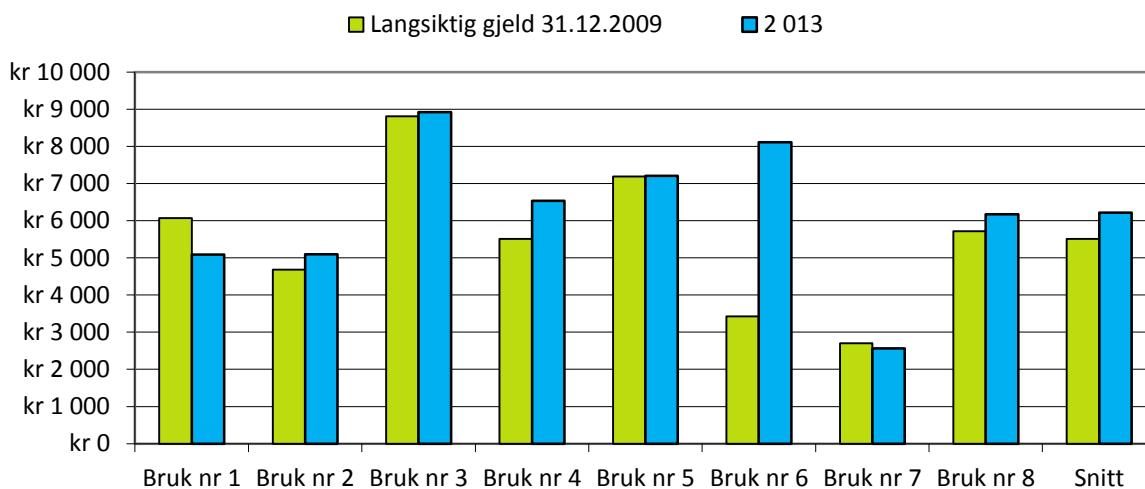
I den første LASB-undersøkelsen ble et gjeldsnivå på 20 kroner per liter melk sett som et måltall for hvor mye gjeld som greit kunne betjenes. Høyere gjeld enn 20 kroner per liter melk viste seg vanskelig å betjene med mindre det var særlig god drift eller bruket hadde andre inntekter i tillegg til melkeproduksjonen. Dette gjelder bruk med fullt påsett. Det vil si at alle ungdyr som ikke brukes i egen melkeproduksjon føres opp til slaktestørrelse.

Det er viktig å se langsiktig gjeld i forhold til produksjonsvolum på gården. I figur 1.7 ses brukenes langsiktig gjeld i forhold til hvor mye melk som leveres.

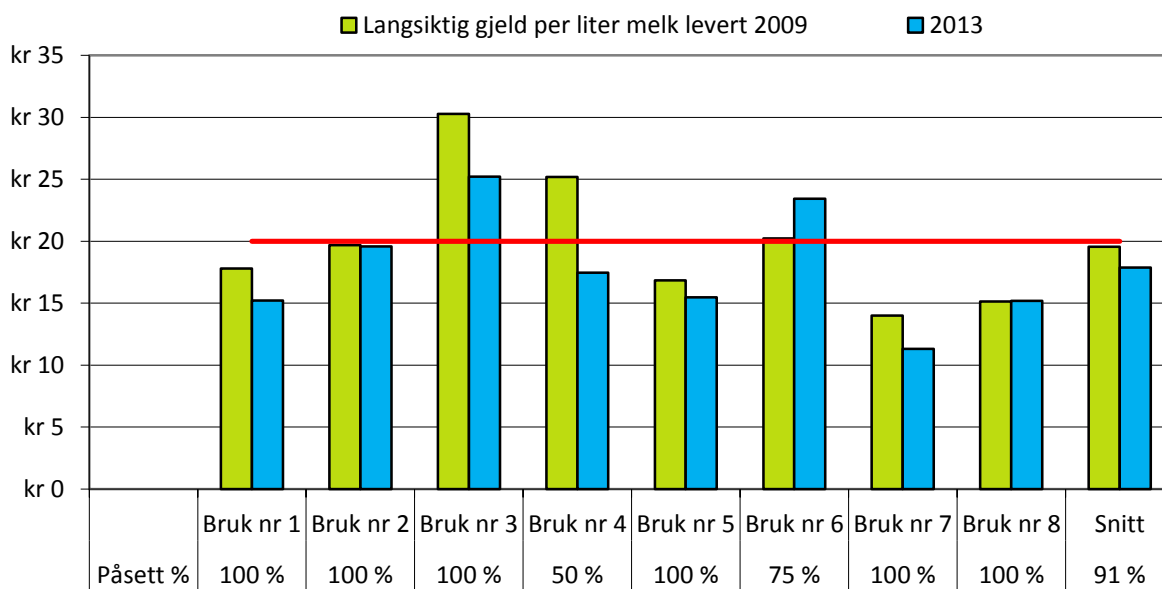
$$\text{Langsiktig gjeld per liter melk levert} = \frac{\text{Langsiktig gjeld}}{\text{Antall liter melk levert}}$$

Gjeld per liter melk er redusert med 8 % fra 2009 til 2013, og ligger nå på 18 kroner per liter melk.

«Langsiktig gjeld per liter melk levert» tar ikke hensyn til kjøttproduksjonen på gården. Denne produksjonen har stor betydning for omsetning og lønnsomhet. Derfor er kjøttproduksjonen, uttrykt i % påsett, angitt på figuren. Et bruk med 100 % påsett vil kunne tåle høyere gjeld per liter melk enn et bruk med kun 50 % påsett.

Figur 1.6: Langsiktig gjeld x 1000 kroner for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå).

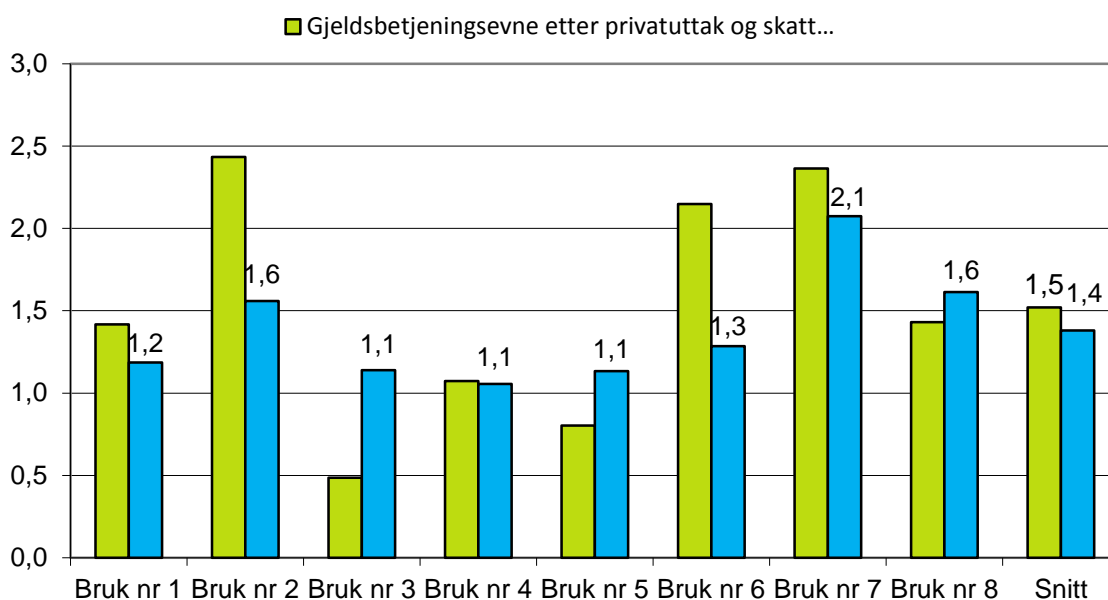
Figur 1.7: Langsiktig gjeld i kroner sett i forhold til antall liter melk levert for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå). Den røde linjen angir 20 kroner i gjeld per liter melk. Gårdens kjøttproduksjon er vist som prosent påsett.

1.7 Gjeldsbetjeningsevne

Gjeldsbetjeningsevne forteller om bedriftens evne til å betale gjeld. Ved en gjeldsbetjening på 1,0 er bedriften i stand til å betjene renter og avdrag uten å tære på likviditeten eller oppsparte midler. Er gjeldsbetjeningsevnen 2,0 kan bedriften teoretisk være i stand til å betjene dobbelt så mye renter og avdrag som den faktisk gjør.

$$\text{Gjeldsbetjeningsevne} = \frac{(\text{Driftsresultat før avskrivninger} - \text{privat forbruk med skatt})}{(\text{Rentekostnader og avdrag} - \text{renteinntekter})}$$

Gjeldsbetjeningsevnen er minimum 1,1 for alle brukene i 2013. Det betyr at de alle kan betjene gårdens gjeld uten å måtte bruke oppsparte midler. De som har lavere gjeldsbetjeningsevne i 2013 enn i 2009 kan ha dette fordi de betjener mer lån og/eller har tilpasset finansieringsløsningen. Det behøver derfor ikke være negativt med nedgang i gjeldsbetjeningsevnen, så lenge evnen til å betjene gjeld er til stede.

Figur 1.8: Gjeldsbetjeningsevne etter privat uttak og skatt for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå).

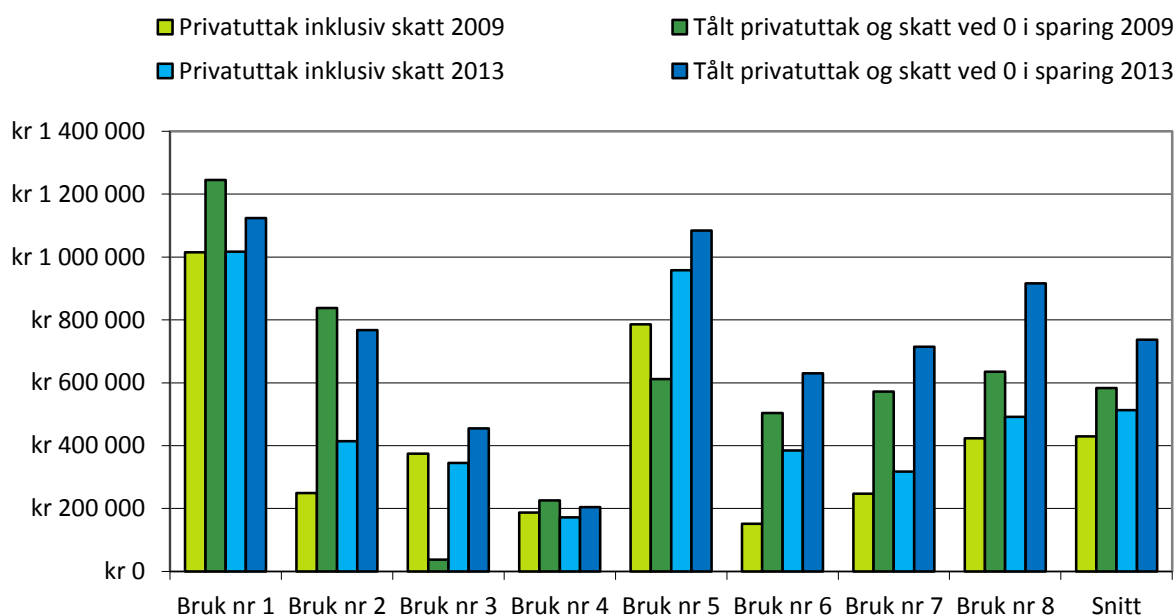
1.8 Tålt privatuttak

I landbruksforetak tar eier ut lønn i form av privatuttak. Figuren under viser hvor mye de enkelte brukene reelt har tatt ut som privatuttak inkludert skatt i 2009 og 2013.

I samme figur er det vist hvor mye gården evner å bidra til privatforbruket uten at bedriften må tære på kapitalen. Det vil si ved null i sparing. Dette kalles «tålt privat uttak».

Privatuttak = Bokført privatuttak

Tålt privatuttak = Driftsresultat før avskrivninger + renteinntekt – avdrag og renter

Figur 1.9: Reelt privatuttak i kroner for åtte melkebruk i 2009 (lys grønn) og 2013 (lys blå), samt beregnet tålt privatuttak inkludert skatt ved 0 i sparing i 2009 (mørk grønn) og 2013 (mørk blå).

Husk at det for måltallet «tålt privatuttak» er satt forutsetning om null-resultat. Det betyr at det ikke er rom for sparing, investeringer, bygge egenkapital eller uforutsette hendelser. Det bør normalt settes av minimum 3-5 % av omsetningen til sparing.

I snitt kan bedriftene ha et privatuttak på 737 000 kroner i 2013, en økning på 154 000 kroner fra 2009. Alle bedriftene har tatt ut et mindre privatuttak enn det selskapet tåler. Reelt har de økt uttaket med 83 000 kr. Alle bedriftene kan dermed sette av midler til sparing. Dette tyder på god likviditetskontroll og god styring.

Det knyttes usikkerhet til privatuttak, da regnskapsføringen erfaringsmessig praktiseres ulikt. Skatt er her betalt skatt, og tar ikke hensyn til eventuell restskatt eller tilbakebetalt skatt.

1.9 Bedriftens lønnsevne

Vi har i årets undersøkelse forsøkt å finne et lønnsomhetsmål for hvor mye penger bonden sitter igjen med per arbeidstime. Vi har valgt å bruke «Bedriftens lønnsevne per normerte time, etter renter og avdrag» for å uttrykke dette. Bedriftens lønnsevne viser altså hvor mye penger bedriften kan bruke på å leie hjelp, til privat uttak og eventuell sparing, og angir hvor mye penger som skapes per arbeidstime.

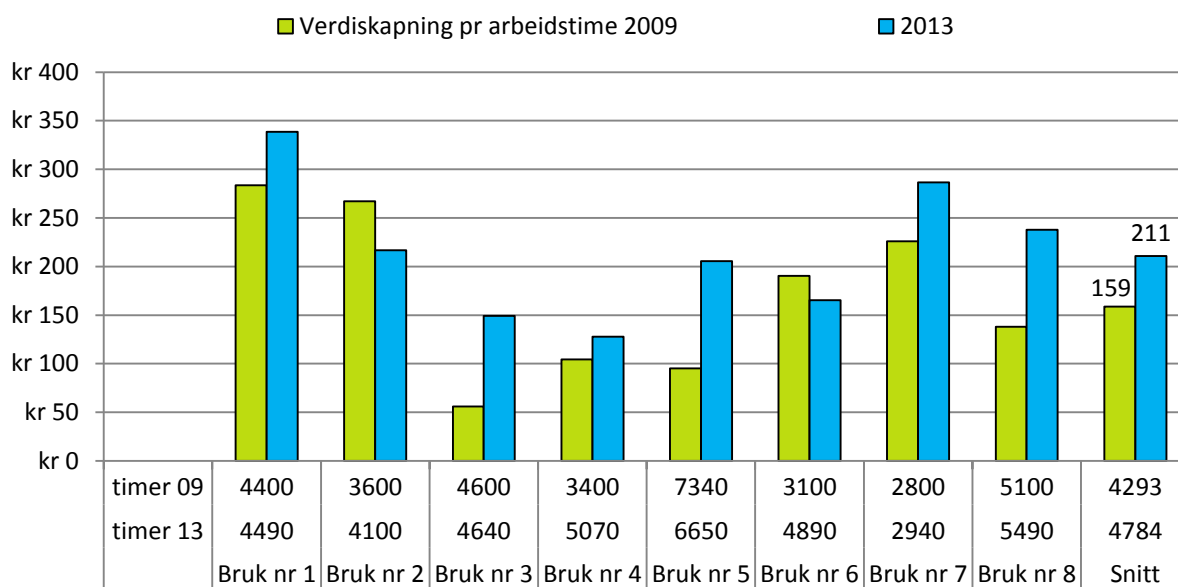
Det er stor variasjon mellom gårdsbruk i arbeidstidsforbruk. For å kunne sammenligne brukene ved beregning av bedriftens lønnsevne er det satt et normtall for arbeidsforbruk på 100 timer¹ per årsku med fullt påsett.

$$\text{Bedriftens lønnsevne} = \frac{(\text{Driftsresultat før avskrivninger} + \text{leid hjelp} - \text{renter} - \text{avdrag})}{\text{Normerte timer}}$$

¹ Gjennomsnittlig arbeidsforbruksberegninger hos 25 store melkebruk som har deltatt på Innovasjon Norges kompetanseprogram FRAM.

Seks av de åtte brukene har en økning i vederlaget per time fra 2009 til 2013. I snitt har brukene økt lønnsevnen med 52 kroner per time, noe som tilsvarer 32 %. Fjerner vi avdrag i beregningen får vi samme prosentmessige utvikling i vederlag per time. Da ser vi utviklingen uavhengig av nedbetalingshastighet på langsiktig gjeld.

Brukene har økt andelen innleid hjelp. Det betyr at bonden ikke nødvendigvis sitter igjen med hele økningen i lønnsevne selv.

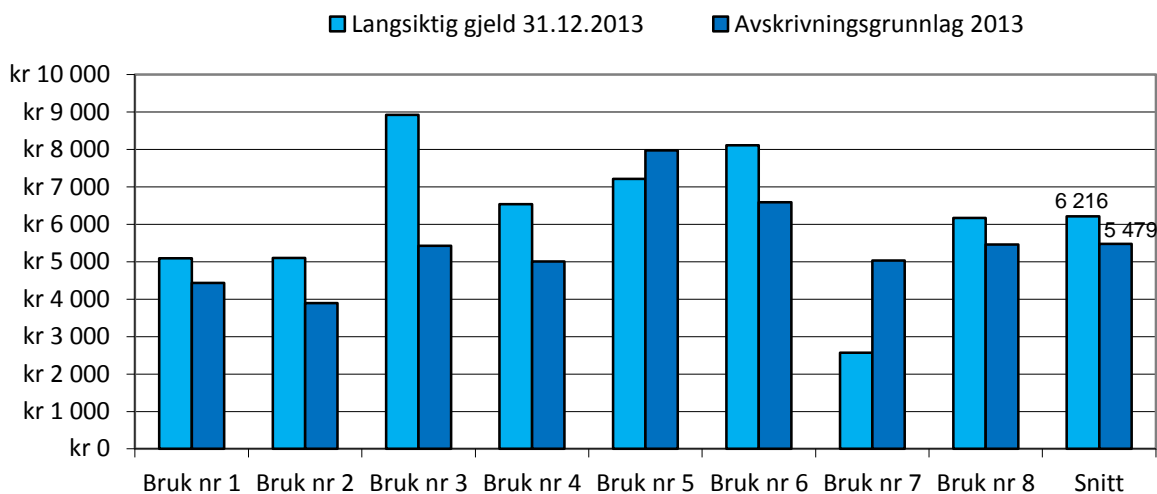
Figur 1.10: Lønnsevne i kroner per normert time etter renter og avdrag for åtte melkebruk i 2009 (grønn) og 2013 (blå). Normert time (arbeidsforbruk) er satt til 100 timer per årsku. Under søylene er antall arbeidstimer per gård beregnet ut fra antall årskyr i 2009 og 2013.

1.10 Avskrivninger og langsiktig gjeld

Avskrivning av eiendeler gir likviditetsmessige konsekvenser, ved blant annet å påvirke hvor mye som skal betales i skatt. Forholdet mellom avskrivningsgrunnlag og langsiktig gjeld er derfor viktig. Avskriver man maksimalt tidlig i nedbetalingsperioden vil man kunne skyve en skattebelastning foran seg. Dette gir høy skattebelastning i slutten av nedbetalingsperioden.

Figur 1.11 viser forholdet mellom langsiktig gjeld og avskrivningsgrunnlag i 2013. Regnskapene viser at differansen mellom langsiktig gjeld og avskrivbare driftsmidler har økt fra 517 000 til 737 000 kr. Det vil si at det er mer restgjeld enn det er mulig å avskrive.

To av brukene har en motsatt situasjon, der de har mindre gjeld enn avskrivningsgrunnlag. Fjernes disse to fra snittet vil de resterende seks brukene ha 1 520 000 kroner i gjeld som ikke kan avskrives. Dette kan gi en skattemessig utfordring, spesielt ut i nedbetalingsperioden for annuitetslån. Bedrifter som ikke kan avskrive hele beløpet som betales i avdrag må først skatte av pengene de så betaler avdraget med. Se mer om skattemessig brøyt i diskusjonskapitlet.

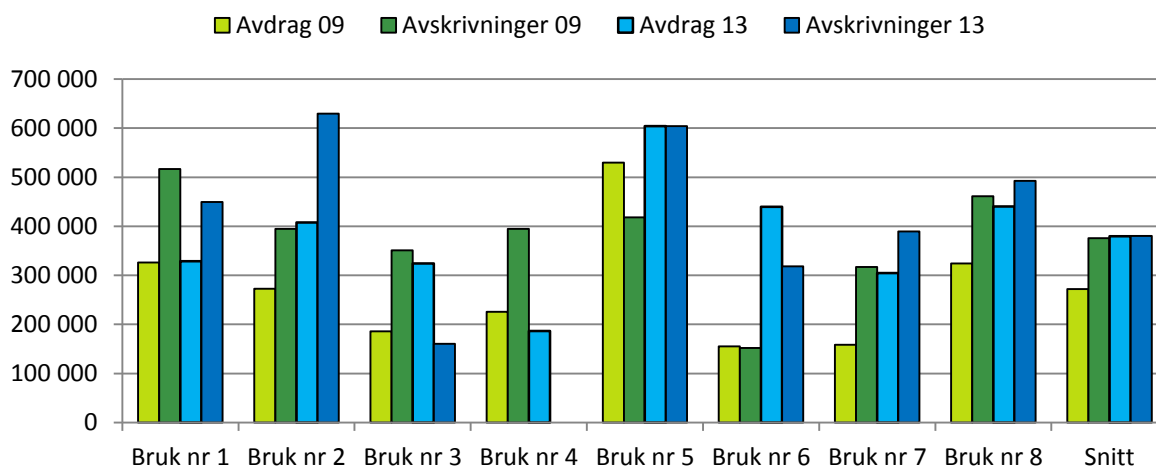

Figur 1.11. Langsiktig gjeld x 1000 kroner (lys blå) og avskrivningsgrunnlaget x 1000 kroner (mørk blå) for åtte gårdsbruk i 2013.

Figur 1.12 viser hvor mye som er betalt i avdrag i 2009 og 2013, samt avskrivninger de samme årene. Mens figur 1.11 i forrige avsnitt altså viste forholdet mellom gjeld og avskrivninger i et langsiktig perspektiv viser figur 1.12 dette forholdet i en mer kortsiktig sammenheng, per år.

Som figur 1.12 viser betaler brukene mer i avdrag i 2013 enn i 2009. Økningen er på 108 000 kroner i snitt. Dette er positivt dersom gjeldsbetjeningsevnen (se figur 1.8) fortsatt er positiv og likviditeten er tilfredsstillende.

Vi ser også av figuren at det i 2009 ble avskrevet mer enn det ble betalt i avdrag. I 2013 er det derimot samsvar mellom avskrivninger og avdrag. Men mange av brukene har avskrevet melkekvoten i 2013, med fra 110 000 kroner til 510 000 kroner. Snittet er avskrivning på 211 000 kroner. Dette gir samme effekt som rask avskrivning av driftsmidler.

Figur 1.12. Avdrag (lys grønn) og avskrivninger (mørk grønn) i 2009 samt avdrag (lys blå) og avskrivninger (mørk blå) i 2013 for åtte melkebruk. Alle tall i kroner.

2. Samtaler med deltagerne

Samtaler er gjennomført med syv av de åtte deltagerne i undersøkelsen, og tar utgangspunkt i åtte spørsmål. Formålet med samtalene er å få en subjektiv vurdering fra deltagerne om prosesser rundt utbygging og oppfattelse av egen hverdag. Dette gir også grunnlag for å se om resultatene fra analyser av regnskapene tegner det samme bildet som deltagerens egne erfaringer med utbygging og drift i årene etter innflytting i ny driftsbygning.

Spørsmålene:

1. Hvordan har årene med og etter utbygging vært?
2. Hadde det fortsatt vært drift på bruket uten utbyggingen?
3. Hvordan påvirker en slik utbygging rekruttering og ønsket om å overta gården?
4. Innleid hjelp er i snitt doblet for brukene i undersøkelsen fra 2009 til i dag. Fordi arbeidsbelastningen har blitt så stor at det er nødvendig, eller fordi det er økonomisk rom for å leie ekstra hjelp?
5. Er det gjort endringer i finansieringen i perioden fra 2009 til 2013?
6. Har du planer om nye investeringer de nærmeste årene?
7. Er det noe spesielt som påvirker den økonomiske situasjonen i 2013 i positiv eller negativ retning?
8. Åpen kommentar

2.1 Hvordan har årene med og etter utbygging vært?

De fleste har hatt en relativt lang byggeperiode, noen opp til ett år. Felles for alle er en meget stor arbeidsbelastning i byggeperioden. Jo større egeninnsats som er lagt i byggeprosjektet, jo større har naturlig nok belastningen vært. Det har gitt seg utslag i stress, både fysisk og psykisk. Arbeidsbelastningen går også ut over familien. Minst forståelse for svært lange dager finner vi der samboer/ektefelle ikke deltar i gårdsdriften.

Flere sier at stor egeninnsats i byggeperioden var en stor belastning, men fordi målet var så klart og byggeperioden var i en avgrenset periode, gikk det greit. Det ingen var forberedt på var den store arbeidsbelastningen som fulgte i etterkant av utbyggingen. Det var da behov hos de fleste for å kunne roe ned etter byggeperioden, hente seg inn og finne nye krefter. Men det var ikke anledning til en rolig periode. Etter innflytting i nyfjøsset krevde oppskalering av produksjonen fullt fokus fra dag en.

De som hadde stor egeninnsats i byggeprosjektet hadde også store utfordringer med å holde fokus på driften i byggeperioden. Flere opplevde derfor nedgang i avdrott, avlingsnivå og fruktbarhet (kalv per årsku). Dette gir negative virkninger i lang tid fremover, og gir problemer med å oppnå forutsetningene som er lagt til grunn for driften. Flere av deltagerne måtte også skifte ut en relativt stor andel av besetningen, da dyrene av ulike årsaker ikke fungerte i en ny driftsform. Dette er vanskelig å forutsi, og utskiftingen av dyr måtte skje fort. Det er da ikke alltid enkelt å få tak i gode dyr. Bygger man besetning av dårlige dyr tar det svært lang tid å oppnå gode produksjonsresultater i driften.

Bonden som hadde minst egeninnsats i byggingen var mest fornøyd med prosessen. Hans primære fokus var å opprettholde en god drift under byggeperioden, noe han klarte. Han bidro også i byggeprosjektet, men ønsket å bruke fagfolk for best mulig kvalitet på arbeidet. Han fikk fort god drift i nyfjøsset, og er meget godt fornøyd med prosessen. Tilsvarende sier de som hadde stor egeninnsats at dette var feil bruk av ressurser. Skulle de ha gjort utbyggingen igjen ville de tatt kostnaden med å leie inn mer ekstern hjelp. For penger spart ved stor egeninnsats kan fort bli dyrt om produksjonen blir skadelidende.

Kort byggeperiode kan være gunstig. Det er økonomisk gunstig fordi man får inntjening kort tid etter at man starter å investere. Det blir også en kort periode der man må ha fokus på både drift og utbyggingsprosjekt. Tilsvarende er det lettere å motivere seg for mye arbeid, og lettere for familien å takle, dersom byggeperioden er kort.

Seks av syv deltagere sier at utbyggingen tross alt var verd strevet. Nå er arbeidsbelastningen fortsatt stor, men det er ikke lengre så fysisk tungt. I første byggetrinn satt tre av brukene inn melkegrav. To av disse har i perioden mellom 2009 og i dag installert robot. Det er nå kun et bruk som har melkegrav. Alle med robot er godt fornøyd med denne, og sier at roboten har bidratt til en helt annen hverdag. Man er friere i hvordan tiden brukes, og arbeidsdagen er lettere forenelig med et familieliv.

For de fleste tok det flere år før produksjonen ble ordentlig god, og i henhold til målsettingen. Det er flere grunner til at produksjonen ikke ble optimal før etter nærmere fem år. Stor utskifting av dyr, stor arbeidsbelastning og mye jord som skal driftes er eksempler.

Det er en generell oppfattelse av at økonomien nå er robust og lønnsomheten i driften grei. Men lønnsomheten står likevel ikke i forhold til den store arbeidsmengden som kreves for lønnsom drift.

2.2 Hadde det fortsatt vært drift på bruket uten utbyggingen?

Tre av brukene sier det ikke ville vært drift på bruket i dag dersom utbyggingen ikke hadde vært gjennomført. Årsaken til dette er i hovedsak at produksjonen var så liten og/eller bruket var i så dårlig forfatning at det ikke ville vært mulig med lønnsom drift fremover.

De fire andre brukene ville fortsatt vært i drift, med et omfang på omtrent samme nivå som før utbyggingen. Dette tilsvarer ca en tredjedel av dagens produksjon.

2.3 Hvordan påvirker satsingen rekruttering og ønsket om å overta gården?

Det er gjengs oppfatning om at utbyggingene bidrar til økt rekruttering. Flere av deltagerne har små barn, og det er alt for tidlig å si om disse vil overta i fremtiden. Men for de som har relativt store barn ses utbyggingen som en viktig forutsetning for at et generasjonsskifte i det hele tatt er et reelt alternativ. Mekanisering av driften gir utfordrende oppgaver for de som er glade i teknikk, og en stor gård gir en meget allsidig hverdag.

En av deltagerne sier at det ikke er landbrukspolitikken som er årsak til at det i dag bygges stadig større fjøs. Det er teknikken som gir denne utviklingen, og de mulighetene mekaniseringen gir for et normalt familieliv.

De fleste vil i utgangspunktet anbefale sine unger å jobbe i landbruket. Årsaken er stor frihet i arbeidsdagen og viktigheten av trygg matproduksjon. Men samtidig er alle klare på at arbeidsbelastningen er stor, og at de ikke vil bruke mye energi på å overtale ungene dersom deres interesser går i annen retning enn landbruk.

2.4 Innleid hjelp er i snitt doblet for brukene i undersøkelsen fra 2009 til i dag. Fordi arbeidsbelastningen har blitt så stor at det er nødvendig, eller fordi det er økonomisk rom for å leie ekstra hjelp?

For alle brukene er svaret på dette «både og». De leide i snitt arbeidskraft for 270 000 kroner i 2013, med et spenn fra 120 000 til 440 000 kroner.

Alle brukene har økt produksjonen fra 2009 og frem til i dag, noe som medfører økt arbeidsbelastning. En av deltagerne har vært helt og delvis sykemeldt deler av 2013. Dette har gitt en stor økning i behovet for innleid hjelp.

Alle føler at de jobber mye, og særlig i sommerhalvåret blir dagene lange. Men kun en av deltagerne sier at arbeidsbelastningen er i overkant av det han ønsker. De fleste føler at økonomien er god nok til at de kan leie avløser for å få frihelger med jevne mellomrom og ferie med familien en gang eller to i løpet av året, i tillegg til nødvendig hjelp i slått og særlig krevende perioder.

De med små barn er opptatt av at de nå har fleksibilitet i hverdagen, og kan tilpasse arbeidsdagen slik at de kan følge opp unger og få et «normalt familieliv». Roboten får mye av æren for dette.

2.5 Er det gjort endringer i finansieringen i perioden fra 2009 til 2013?

Tre av brukene har skiftet ut melkegraven med robot. Dette gir en kostnad på mellom 1 og 1,5 millioner.

Alle brukene har gjort nye investeringer i driftsmidler siden 2009. Her er traktor, rundballpresse og annet utstyr til grovfôrproduksjonen gjengangere. Et bruk har investert mye i kvote, og et bruk har bygget ny plansilo. Hvor store investeringer som er gjennomført i perioden varierer, men ligger i snitt på ca 1-1,5 millioner kroner. Et bruk har investert hele 4,5 millioner kroner i perioden (robot og utstyr). De fleste brukene har større gjeld i dag enn i 2009. I snitt er gjelden på 6,2 millioner kroner. Det er kun et bruk som har skiftet bank. Flere bruk låste renten på deler av lånet for noen år tilbake.

Generelt føler deltagerne i undersøkelsen at økonomien på bruket er grei. Det er økonomisk handlefrihet til å gjennomføre nye investeringer, uttak til privat forbruk er på nivå med det som ønskes, og det er rom for noe mer innleid arbeid.

Så selv om brukene har mye gjeld sover deltagerne godt om natten. De ser at gjelden betjenes greit, og har vennet seg til at store summer trafikkerer kontoen.

2.6 Har du planer om nye investeringer de nærmeste årene?

Alle deltagerne har planer om videre investeringer. Det er et stort driftsapparat som stadig må fornyes, og dette skjer kontinuerlig. «Vi kan ikke stoppe nå, det er bare å henge på», som en deltager uttalte det. Vi snakker da om investeringer på i størrelsesorden 100-300 000 kroner.

Flere kommer også i løpet av få år til å gjøre store investeringer i traktorer og rundballpresse.

Mange bruk har behov for økt ungdyrkapasitet. En deltager har høsten 2014 igangsatt en investering på 2,5 millioner kroner for utvidelse av ungdyrkapaisteten. En annen deltager vurderer en noe mindre investering av samme årsak. En tredje deltager ønsker å utnytte kapasiteten fjøset gir til økt produksjon, men hindres av manglende tilgang til mer grovfôr. En fjerde deltager bygger nå ut gammelfjøsen til ungdyrfjøs i små etapper over to-tre år, uten å måtte oppta mer lån.

2.7 Er det noe spesielt som påvirker den økonomiske situasjonen i 2013 i positiv eller negativ retning?

To av brukene hadde et helt normalt år i 2013.

Et bruk hadde et meget dårlig avlingsnivå i 2012, og måtte derfor kjøpe inn mye fôr første halvdel av 2013. Et annet bruk hadde svært dårlig avlingsnivå i 2013, og måtte også kjøpe inn fôr dette året. Dette påvirker lønnsomheten direkte ved økte fôrkostnader, samt at noen slaktedyr sendes til slakt ved en mindre størrelse enn normalt.

To bruk hadde litt utfordringer med melkeproduksjonen, og et av disse leverte ikke hele kvoten for første gang på flere år. Det siste bruket hadde et generelt dårlig år i 2013. Det var problemer i produksjonen, blant annet med å få kalv i kvigene og sykdom i besetningen. I tillegg var det havari på noe utstyr.

De fleste brukene forteller at situasjonen i 2014 ser bedre ut, og at 2014 tegner til å bli et godt år.

2.8 Åpent for kommentarer

«Vi ser en utvikling mot større bruk, både styrt av dagens landbrukspolitikk og teknisk utvikling. Slike bruk er trolig viktig for rekruttering i landbruket. Men samtidig et tveegget sverd, fordi mange små må legge ned for at noen skal bli store. Det gir et lite miljø for læring og utvikling. Samtidig er produksjonen en viktigere inntektskilde enn tilskudd på store gårder. Det er derfor viktig at priser på produktene holdes høye, og at tollvern ikke fjernes. Reduseres prisene fjernes inntektsgrunnlaget og lønnsomheten i store bruk.»

«Søknadsprosessen for tilskudd fra Innovasjon Norge var lang og psykisk slitsom. Har stor forståelse for krav til kvote og jord. Dette sikrer inntektsgrunnlaget. Men en del andre krav følte unødvendig byråkratisk.»

«Kompetanse er utrolig viktig. Innovasjon Norges FRAM-kurs er god hjelp, og gir en del knagger.»

«Innovasjon Norge bør stille krav til rådgiving etter utbygging. I en stor produksjon er marginer så viktige, og det er krevende å utvide produksjonen mye på kort tid. Som ei dame sa til meg - *Det var masse folk mens vi bygde. Men så snart roboten var i gang forsvant alle, og jeg stod alene. Måtte ta et skikkelig tak, og det tok lang tid før jeg kom godt i gang.*»

«De Laval sier at man ikke skal investere i melkerobot om man er lei av å gå i fjøset og melke. Da skal du slutte med melkeproduksjon! Tror noen gjør feil her. Få vet hva de gir seg i kast med, når de gjør en stor utbygging i melkeproduksjonen. De forstår ikke arbeidsbelastningen med så mye dyr, kvote og jord, og får seg en lei overraskelse. Roboten fikser ikke så mye av totalen. Når du har investert mange millioner sitter du i klisteret.»

«Ikke gjør så mye egeninnsats i prosjektet. Det er psykisk vanskelig å ha fokus både på bygging og drift. Og det er viktig at også familien er innforstått med arbeidsmengde, både før, under og etter utbyggingen. Hele familien må ønske dette.»

«En god driftsplan er svært viktig. Se på produksjonen din i dag når du planlegger, og lag en moderat plan. Forstå driftsplanen og forutsetningene som ligger til grunn. En ørt er en god måte for å gå inn i alle detaljer i produksjonen. Se på lønnsomheten i prosjektet. Jeg forstod hva jeg gikk til, men det ble tøffere enn jeg hadde trodd å komme over bøygen. Hadde store forventninger til meg selv.»

«Vi traff på kostnadsalkylen på bygget, men ellers bommet driftsplanen mye. Må man kjøpe dyr på kort varsel får man bare skrot, og de negative konsekvensene henger med lenge. Vedlikeholdskostnadene er store, mye større enn i planen. Og det tar fem år fra dyra flytter inn til produksjonen er god. Først nå har vi tid til å stelle jorda skikkelig.»

«Ikke øk produksjonen gradvis. Kjøp inn dyr og produser fra dag en. Det gjorde vi, og det tror jeg vi har mye igjen for. Det er dyrt å ha halvtomt fjøs, og man taper mye på rekruttering. Kostnader til kjøp av dyr må inn i driftsplanen.»

«Det mest krevende som selvstendig næringsrivende er å holde seg selv i nakken. Det er ingen andre som gjør det for deg. Gode rutiner og systemer er viktig. Det gode med å drive selv er å være sin egen herre. Og all fortjeneste beholder du selv.»

«Økonomien er i dag god. Føler jeg har handlingsrom og tilstrekkelig lønnsomhet til privatuttak og innleid hjelp. Men lønnsomheten står ikke i forhold til innsats. Man må være spesielt interessert for å jobbe i landbruket. Og avkastningen på kapitalen er dårlig.»

3. Diskusjon

- 3.1 Hovedtrekk - utvikling i lønnsomhet fra 2009 til 2013
- 3.2 Variasjon mellom gårdsbrukene
- 3.3 Resultatgrad
- 3.4 Gjeldsnivå og gjeldsbetjeningsevne
- 3.5 Avkastningsgrad
- 3.6 Arbeidsforbruk
- 3.7 Erfaringer fra planperioden
- 3.8 Forholdet mellom avdrag og avskrivninger
- 3.9 Risiko
- 3.10 Økonomisk handlefrihet

3.1 Hovedtrekk - utvikling i lønnsomhet fra 2009 til 2013

Gårdsbrukene i undersøkelsen driver over gjennomsnittet godt, sammenlignet med tilsvarende bruk i Tines Effektivitetskontroll. Alle de åtte brukene har økt melkeproduksjonen i perioden, og omsetningen er i snitt økt med 35 %. Volumøkningen gjør at driftsresultatet i snitt er 328 000 kroner høyere i 2013 enn i 2009. Resultatgraden er på samme nivå i 2013 som i 2009.

I tabellen under vises noen tall for hvordan lønnsomhetsutviklingen har vært for LASB-brukene fra 2009 til 2013.

Tabell 3.1: Økonomisk utvikling for åtte melkebruk i Nordland.

	2009	2013	Endring
Resultatgrad før avskrivning	40,7 %	40 %	-0,7 %
Omsetning, eks andre inntekter	2 524 000	3 403 000	879 000
Dekningsbidrag, eks andre inntekter	1 626 000	2 293 000	667 000
Driftsresultat før avskrivninger	1 093 000	1 421 000	328 000
Bruken av økt driftsresultat:			
- Økt rentekostnad - renteinntekter	237 000	304 000	67 000
- Økt avdrag	272 000	380 000	107 000
- Økt privat forbruk og skatt	429 000	513 000	83 000
= Sparing	155 000	225 000	70 000

LASB-brukene har som nevnt økt omsetningen med 35 %, og vi ser en prosentvis tilsvarende økning i driftsresultatet fra 2009 til 2013. Ved undersøkelsen i 2009 hadde bedriftene en omsetning som var ca 800 000 kroner høyere enn det driftsplanen tilsa, men kostnadene var også 800 000 kroner høyere. At de nå har økt omsetningen med over 800 000 kroner disse fire årene, samtidig som resultatgraden er holdt oppe, er gledelig.

Brukene har i snitt fordoblet kostnadene sine til innleid hjelp, fra 4 % til 8 % av omsetningen. I kroner utgjør dette fra 98 000 kroner til 272 000 kroner. På spørsmål om økt leid hjelp er et tegn på økt økonomisk handlefrihet eller helt nødvendig for å få gjennomført viktige arbeidsoppgaver, svarer alle et både og. Større produksjon gir økt arbeidsmengde, og behov for mer innleid hjelp. Samtidig unner de fleste seg mer avløsning nå enn de gjorde tidligere. Dette er til fri i helger og ferier, men også fleksibilitet til å delta i organisasjonsliv og barns aktiviteter.

Tabellen over viser at brukene i snitt betaler mer i renter og avdrag i 2013 enn de gjorde i 2009. Rentenivået har ikke økt i samme periode, så bedriftene betaler ned mer gjeld. Syv av de åtte brukene har også høyere langsiktig gjeld nå enn i 2009.

Tabellen over viser i tillegg at bøndene tar ut noe mer til privatforbruk og skatt nå enn tidligere. Vi ser at de fleste foreløpig ikke betaler mye skatt. Noen år frem i tid vil imidlertid skatten øke, fordi mange har avskrevet investeringer maksimalt i årene etter utbygging. Dermed vil mer av denne posten gå til skatt, og mindre til privat forbruk, såfremt ikke lønnsomheten eller omsetningen øker tilsvarende skatteøkningen.

Det er gledelig at sparingen også øker. Særlig viktig er dette når alle bøndene forteller at de har planer om nye investeringer de kommende årene.

I vår beregning av «bedriftens lønnsevne per normerte time etter renter og avdrag» ser vi en økning på 32 % i vederlaget per time. Det viser at selv om omsetningen og arbeidsmengden har økt, har timesvederlaget hatt en positiv utvikling. Det er et viktig nøkkeltall, særlig dersom egen arbeidskapasitet er fullt utnyttet og økt produksjon kun er mulig ved økt innleid arbeid.

I 2009 hadde to av brukene en meget anstrengt økonomi. Disse brukene skiller seg fortsatt ut. De har de høyeste faste kostnadene, lavest dekningsbidrag og resultatgrad. Men som for de andre brukene har de økt driftsresultatet, timesvederlaget og gjeldsbetjeningsevnen. Forbedring av arbeidskapitalen er på i overkant av 3 %. Også gjeld uttrykt per liter melk er redusert. Det ene bruket har redusert gjelden fra 25 til 17,50 kroner per liter, det andre fra 30 til 25 kroner per liter. Ett av brukene har redusert avdragsmengden ved å forlenge nedbetalingstiden. Dette bidrar til likvid sparing. De to brukene har fortsatt det laveste privatforbruket. Lavt privatforbruk kombinert med positiv sparing kan være indikatorer på at økonomistyringen er tilfredsstillende. Vi vurderer at de to brukenes økonomi fortsatt er utfordrende, men ikke lenger meget anstrengt.

3.2 Variasjon mellom gårdsbrukene

For de fleste parameterne ser vi store variasjoner mellom de åtte gårdsbrukene i undersøkelsen. Det er mange årsaker til disse variasjonene. Driftsopplegget varierer for eksempel med hensyn til automatisering av melkeproduksjonen, der to bruk har melkegrav mens de andre har melkerobot. Omfang av kjøttproduksjon varierer også noe. Det er variasjoner i produksjonsparametere som for eksempel kalv per årsku, avdrott, grovfôrandel og tilvekst. Arbeidsforbruket per årsku varierer mye fra bruk til bruk, det samme gjør nivået på innleid hjelp.

Vi ser at det er stor variasjon mellom brukene både i variable og faste kostnader. Et eksempel er maskinkostnader, som varierer fra 200 kroner per dekar til 1 200 kroner per dekar. Investeringsnivået på maskinsiden varierer mye. Årsaker til dette kan være at noen bruk har god arrondering, mens andre har jorda i små teiger langt fra driftsenheten. I tillegg er det stor variasjon mellom brukene i antall dekar som slås og avlingsnivået. Geografisk beliggenhet i fylket og hvor dyktig gårdbrukeren er med jordarbeidet har også stor betydning.

Til tross for de store forskjellene mellom brukene, og et begrenset utvalg på kun åtte gårdsbruk, ser vi resultatene som representative for tilsvarende melkebruk i Nordland. Årsaken er at våre tall stemmer godt med tallene fra tilsvarende bruk i Tines effektivitetskontroll, der antallet bruk er mye større. De 56 brukene i EK-gruppen utgjør ca 25 % av store melkebruk i Nordland.

3.3 Resultatgrad

I 2013 er resultatgraden i snitt 40 %, det vil si på samme nivå som undersøkelsen fire år tidligere. Fremdeles er det to bruk som ligger mye lavere enn de andre. Gjennomsnittlig resultatgrad for de seks andre brukene er 43 %. Vi anser dette som et meget godt resultat, og viser at LASB-brukenes drift er god.

Andel faste kostnader uten leid hjelp har økt i samme takt som omsetningsøkningen. Dette betyr at vi ikke ser noen stordriftsfordeler ved å kunne fordele kostandene på flere liter melk. Det er overraskende at vi ikke ser en tydeligere stordriftsfordel på faste kostnader. En årsak til dette kan være at noen faste kostnader, slik de føres i landbruksregnskapet, i praksis er trinnvis faste eller variable.

Omsetningsøkningen og opprettholdelse av resultatgraden gjør at driftsresultatet i snitt øker med 328 000 kroner fra 2009 til 2013 for LASB-brukene. Det økte overskuddet blir disponert til økt sparing, nedbetaling av gjeld eller økt privatforbruk.

Det er stor variasjon i resultatgrad mellom brukene. Denne variasjonen utgjør 232 000 kroner per 100 tonn melk fra det beste til det dårligste resultatet. Ved en kvote på 300 tonn utgjør dette hele 700 000 kroner. Den store variasjonen i kostnader viser at det ligger et betydelig lønnsomhetspotensiale i å redusere kostnader og dermed oppnå en bedre resultatgrad.

Brukene i Tines Effektivitetskontroll (EK) har en resultatgrad på 38 % i snitt. Disse brukene har 4 % høyere variable kostnader og 2 % lavere kostnader til leid hjelp enn snittet i LASB. Andre faste kostnader er på samme nivå. Rapporten kan ikke gi nøyaktig svar på forskjellen i variable kostnader. Det vi vet er at EK-gruppen har lavere avdrått og leverer mindre av den produserte melka, samtidig som de har 16 øre høyere omsetning per liter enn LASB-brukene.

3.4 Gjeldsnivå og gjeldsbetjeningsevne

Ved gjeldsbetjeningsevne på 1,0 kan renter og avdrag forsvares, mens arbeidskapitalen forblir uforandret. Vi får da verken sparing eller tæring på oppspart kapital. I 2009 hadde noen av brukene gjeldsbetjeningsevne under 1,0, mens vi i 2013 ser at alle brukene har en gjeldsbetjeningsevne på 1,1 eller høyere.

Bedriftene i undersøkelsen har i 2013 i snitt en langsiktig gjeld på 6,2 millioner kroner og betaler 710 000 kroner i renter og avdrag (rentenivå 5 % i snitt). Dette gir en gjennomsnittlig gjeldsbetjeningsevne på 1,4 i 2013. Med en gjeldsbetjeningsevne på 1,4 kan disse bedriftene betjene renter og avdrag på til sammen 994 000 kroner uten å tære på arbeidskapitalen. Dette tilsvarer en renteøkning på 4,5 %. Til sammenligning vil bruk med gjeldsbetjeningsevne på 1,1 kun tåle en renteøkning på 1 %.

I analysen av gjeldsbetjeningsevne er det viktig å se på nedbetalingstiden på lånet. Dersom man har en kort nedbetalingstid vil dette påvirke gjeldsbetjeningsevnen negativt. Ved kort nedbetalingstid vil man imidlertid ha mulighet til å justere opp tilbakebetalingstiden ved behov, og gjeldsbetjeningsevnen kan da fortsatt framstå som tilfredsstillende. En kombinasjon av lang nedbetalingstid og lav gjeldsbetjeningsevne innebærer høy risiko for eksempel i forhold til renteøkning eller svikt i produksjonen. I tillegg er det viktig å vurdere hvordan rentemarkedet er, og hvordan det vil utvikle seg. I en situasjon som i dag, med lave renter, bør man ha en gjeldsbetjeningsevne som tåler en rente betydelig over dagens nivå.

For de bedriftene i denne undersøkelsen som har høy gjeldsbetjeningsevne vil eierne ha flere valgmuligheter. De kan for eksempel sette av mer penger til sparing, velge å betale ned raskere på gjelden, de kan finansiere/delfinansiere mindre- eller større investeringer i bedriften, eller det kan betales ut mer til eierne.

I den første LASB-undersøkelsen så vi at et gjeldsnivå på 20 kroner per liter melk greit kan håndteres. Hvor høy gjeld som kan betjenes avhenger imidlertid i stor grad av hvor god driften på gården er. Resultatgraden er et godt mål på dette, da måltallet angir hvor mye av omsetningen som på den ene siden brukes til kostnader og på den andre siden kan brukes til privatuttak, sparing samt betaling av renter og avdrag. Nedenfor er det vist et eksempel på sammenhengen mellom resultatgrad og evne til å betale gjeld.

I eksemplet settes 15 % av omsetningen av til privatforbruk og 4 % av omsetningen av til sparing. (I snitt har brukene i denne undersøkelsen tatt ut 15 % av omsetningen til privatforbruk og 6 % av omsetningen til sparing i 2013.)

Tabellen viser hvor mye som da kan brukes til å betjene gjeld, avhengig av resultatgraden. Et bruk som har en resultatgrad på 36 % vil, når privatforbruk og sparing er fratrukket, da kunne

bruke 17 % av omsetningen til å betjene renter og avdrag. For LASB-brukene vil dette si at de kan betjene et gjeldsnivå på 17,5 kroner i gjeld per liter melk.

Tabell 3.2: Sammenheng mellom resultatgrad og gjeldsnivå. Det er forutsatt annuitetslån med 15 års nedbetalingstid og 5 % rente.

	Resultatgrad		
	36 %	40 %	43 %
Privatforbruk, % av omsetning	15	15	15
Sparing, % av omsetning (endring av arbeidskapital)	4	4	4
Renter og avdrag, % av omsetning	17	21	24
Maks gjeld i kroner per liter melk	17,5	21,5	26

De seks beste brukene i denne undersøkelsen hadde i snitt en resultatgrad på 43 %. Som vi ser av tabellen over vil disse brukene kunne betjene en gjeld tilsvarende 26 kroner per liter melk, og samtidig opprettholde samme privatuttak og sparing.

3.5 Avkastningsgrad

Avkastningsgraden, eller totalrentabiliteten, er et mål på den prosentvise avkastningen på alle eiendeler som har virket i selskapet i regnskapsperioden. Dette er et lønnsomhetsmål for den totale virksomheten. Den viser den nominelle avkastningen på alle typer eiendeler og inntektsskapende aktiviteter i perioden, og er upåvirket av hvordan eiendelene er finansiert. Hva som er god eller mindre god lønnsomhet avhenger av bransje. Som et minimum bør avkastningsgraden imidlertid være høyere enn gjeldsrenten.

Resultatene viser en variasjon i avkastningsgrad fra i underkant av 4 % til i overkant av 8 %, med et gjennomsnitt på 6,8 %. Det bemerkes at beregningen av avkastningsgrad i denne undersøkelsen er basert på skattemessig verdi av eiendelene.

Avkastningsgrad er et begrep som ikke har vært vanlig å bruke for landbruksbedrifter, og vi har derfor et for lite sammenligningsgrunnlag til å kunne si om disse brukene har en akseptabel avkastning. Gjennomsnittlig lånerente for brukene er 5 %, og syv av de åtte brukene er over dette nivået.

I snitt er LASB-brukenes avkastningsgrad noe høyere i 2013 enn i 2009. Halvparten av brukene har hatt en klar økning i avkastningsgrad siden forrige undersøkelse, mens to av brukene viser en stor reduksjon. Nye store investeringer kan påvirke avkastningsgraden negativt. Dette er trolig tilfellet for de to brukene som har fått redusert avkastningsgraden.

3.6 Arbeidsforbruk

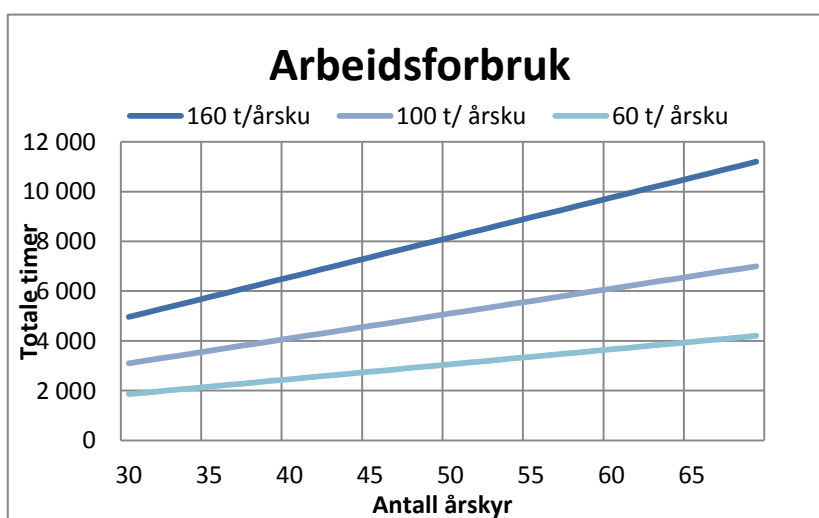
Alle deltagerne i denne undersøkelsen sier i intervjuet at arbeidsbelastningen etter utbygging er høy. Mange er overrasket over hvor stort arbeidskraftbehovet faktisk er. Roboten melker, men stor økning i grovfôrproduksjon og møkk krever mange timer på traktor. Administrative oppgaver tar også mer tid i en stor produksjon.

Det er nå gjennomført flere FRAM kompetanseprogram i regi av Innovasjon Norge spesifikt for bedriftsledere av store melkebruk. Her er det gjennomført arbeidstidsberegninger for alle

brukene. Resultatet av dette viser stor variasjon, fra 63 til 169 timer per årsku. Snittet er 99 timer.

Effektiv drift har stor betydning for økonomien. Her følger to eksempler.

1. Et bruk med 50 årskyr og arbeidskraftforbruk på 100 timer per årsku krever 5 000 timer per år. Dersom de to eierne ønsker å arbeide 1 årsverk hver utgjør dette 3 700 timer (1845 timer x 2 personer). Differansen på 1 300 timer må dekkes med større egen-innsats eller innleid hjelp. Kostnaden for å leie 1 300 timer er ca 300 – 400 000 kroner.
2. Et bruk med 50 årskyr og arbeidskraftforbruk på 160 timer per årsku krever 8 000 timer per år. Gapet mellom eiernes arbeidsinnsats og arbeidskraftsbehovet blir da 4 300 timer, og kostnaden til innleid hjelp vil øke til 1 million kroner.

Figur 3.1: Arbeidsforbruk i antall timer sett i forhold til antall årskyr.

Eksemplet over viser at det er viktig å oppnå effektive arbeidsløsninger, som ikke går ut over resultatet og dyrevelferden. Omsetningen vil være lik i de to eksemplene over, der begge har 50 årskyr. Differansen i utgifter til innleid hjelp vil dermed direkte påvirke lønnsomheten, og får store utslag for faktisk vederlag pr time.

Bøndene har begrensning på hvor mye de kan arbeide årlig over tid. Det er ikke overraskende at LASB-brukene, som nå har en bedre økonomisk situasjon, velger å prioritere mer innleid hjelp. Dette bidrar til en bedre hverdag, og gir rom for ferier og tid med familien. Gårdbrukerne sier i intervjuet at de nå har en hektisk arbeidshverdag, men ikke mer travel enn at de kan holde dagens arbeidsnivå i mange år fremover.

3.7 Erfaringer fra planperioden

Denne undersøkelsen viser at økonomien og utviklingen for store melkebruk på flere punkt skiller seg fra den utviklingen driftsplanene la opp til før utbygging. Her følger noen erfaringer som vil være viktig å ta hensyn til når nye utbygginger skal planlegges.

Ett av funnene i den første LASB-undersøkelsen var at store økninger i produksjonsvolum tok lengre tid enn forutsatt. Det er forsinkelser på slakteinntekter og tilskudd, og mange hadde utfordringer med å skaffe det grovfôret de hadde behov for. Dette bekreftes i samtaler med deltagerne i denne undersøkelsen. Deltagernes erfaring er at det tar lang tid, opp til fem år, før besetningen er god, produksjonen er på ønsket nivå og grovfôrproduksjonen er i henhold til behovet.

Som nevnt i kapitlet over har mengde innleid hjelp stor betydning for lønnsomheten. Det er derfor viktig å beregne riktig mengde innleid arbeid i driftsplanene. I en byggeperiode kan mange stå på døgnnet rundt, men dette er ikke en holdbar situasjon over flere år. Planlegges det volumøkning på bruk der driver ikke ønsker eller kan øke arbeidsinnsatsen må det tas høyde for økning i leid hjelp tilsvarende produksjonsøkningen i antall dyr og areal.

Brukene har i dag en høyere produksjon enn det den opprinnelige driftsplanen la opp til at de skulle ha på dette tidspunktet. De fleste utbyggingene er planlagt for fullt påsett med melkekyr og ungdyr i samme bygg. En omlegging til kun melkeproduksjon i hovedfjøset og ungdyr i gammelfjøs og ombygde siloer gir økt produksjonskapasitet. Dette gir god utnyttelse av bygningsmassen på gården, og en større omsetning.

Dekningsbidraget har økt fra 2009 til 2013. Dette skyldes i hovedsak at økning i melk- og kjøttprisen har vært større enn økningen i variable kostnader. Sett i forhold til omsetning er de variable kostnadene redusert fra 36 % til 33 %. I tillegg er brukene stort sett ferdig med buskapsoppbyggingen.

Rapporten fra den første LASB-undersøkelsen påpekte store avvik mellom resultatgrad i driftsplan og regnskap. Det er viktig med realisme i driftsplanene. Nå ser vi at en resultatgrad på rundt 40 % holdes i flere år etter utbygging for brukene i denne undersøkelsen. Dette er en høyere resultatgrad enn for EK-brukene, som har en resultatgrad på 38 %. Innovasjon Norge får ved søknader om investeringstilskudd ofte driftsplaner som legger opp til resultatgrad på 40 - 46 %. En resultatgrad over 42 % må anses som ambisiøst, og vil krever særlig god og effektiv drift. Jordbruksavtalen vil påvirke resultatgraden, blant annet gjennom tilskuddsordningene. Avtalen for 2014 tilsier en styrking av resultatgraden for store bruk i 2015.

Det er viktig å merke seg at gjelden ikke er redusert utover i planperioden, slik nesten alle driftsplaner legger opp til. Stadig fornyelse og oppgradering av maskinparken samt nye investeringer i blant annet jord og kvote er årsak til dette. Investeringstakten er høyere på store bruk enn det vi tradisjonelt har vært vant til.

3.8 Forholdet mellom avdrag og avskrivninger

Syv av de åtte gårdsbrukene i undersøkelsen har høyere langsiktig gjeld nå enn i 2009. Dette er overaskende, da en i følge driftsplanen har forventet en reduksjon. Gjeld per liter melk er riktig nok redusert fra 2009 til 2013. Dette er en følge av økt produksjonsvolum. Vi ser en høyere investeringstakt på LASB-brukene enn det vi har vært vant til på bruk som ikke har gjennomført store utbygginger.

Forholdet mellom avskrivninger og gjeld påvirker hvor mye som skal betales i skatt. Dette vil igjen påvirke likviditeten. Seks av brukene har økt differansen mellom langsiktig gjeld og avskrivningsgrunnlag med 1,5 millioner kroner i snitt fra 2009 til 2013.

I 2013 ble det avskrevet 380 000 kroner, mens det ble betalt tilnærmet det samme (379 000 kroner) i avdrag. Men effekten av engangsmuligheten til å kunne nedskrive melkekvoten reduserte resultatet med ytterligere 212 000 kroner. Det vil si at forholdet mellom langsiktig gjeld og avskrivningsgrunnlag forverret seg ytterligere. Den skattemessige besparelsen av nedskrivning av melkekvoten utgjør ca 100 000 kroner i snitt i spart skatt for 2013.

Dersom man bruker fulle avskrivninger hvert år, det vil si øker forskjellen mellom avskrivningsgrunnlag og langsiktig gjeld, får man det som kalles skattemessig brøyt. Dette kan gi likviditetsutfordringer i slutten av nedbetalingsperioden. Dette er spesielt utfordrende i en annuitetsmodell, der avdragene øker utover i nedbetalingsperioden. For å kompensere må

brukene oppnå økt resultatgrad eller økt omsetning, forlenge løpetid på lån eller redusere privatforbruket.

Alle brukene er nå i den situasjonen at de skal eller er i ferd med å komme i toppskatt. På inntekter over toppskatt i skatteklasse 1 er skatteprosenten 47,3 %. Dette betyr at på avdragsbeløp som ikke kan utlignes med avskrivninger, må en først betale 47 % skatt. Dette vil si at for hver krone som skal betales i avdrag så må en tjene nesten to.

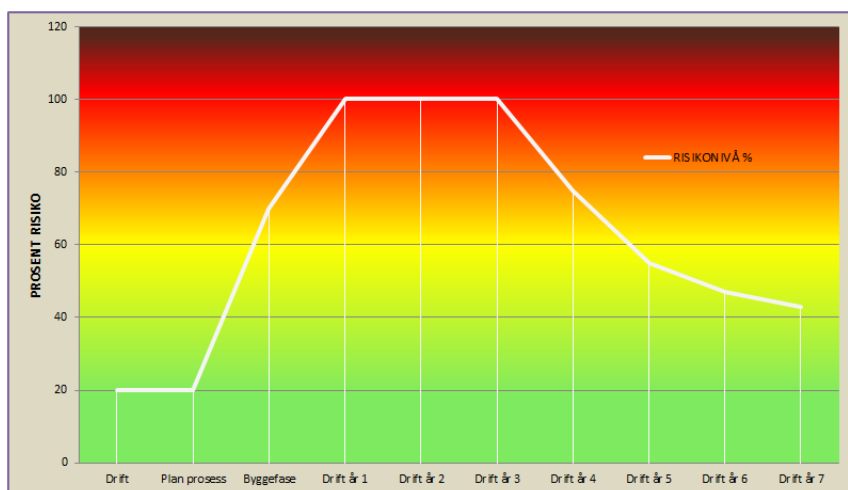
For bønder med inntekt godt under toppskatt lønner det seg sjeldent å ta fulle avskrivninger de første årene etter utbygging. Dersom avskrivningsgrunnlaget spares til man ellers må betale toppskatt sparer man minst 9 % i toppskatt. Når man er kommet i en situasjon der toppskatt må betales kan det være fornuftig å bruke avskrivningene fullt ut.

Også ved et generasjonsskifte er det uheldig dersom selger har avskrevet maksimalt i tiden etter en stor investering. Etter at arveavgiften forsvant må kjøper overta selgers statusverdier. Det er ikke lengre mulig å skrive opp verdiene i kostprisoppgaven. Dette betyr at dersom selger «bruker opp» store deler av avskrivningsgrunnlaget, får kjøper en utfordring hvis gjelda etter overdragelsen er mye større enn avskrivningsgrunnlaget.

3.9 Risiko

Etter den første LASB-undersøkelsen ble det utarbeidet en modell (figur 3.2) som viste utviklingen av den økonomiske risikoen ved store bruksutbygginger. Modellen viser at det kort tid etter utbyggingen er stor økonomisk risiko. Etter noen år reduseres risikoen, blant annet som følge av at bedriften oppnår ønsket produksjon.

Figur 3.2: Modell 1- prinsippsskisse som viser utvikling av økonomisk risiko ved gjennomføring av en stor bruksutbygging.

Resultatene av denne undersøkelsen tyder på at risikomodellen over er for optimistisk, og at det tar lengre tid enn to driftsår før vi kan si at risikoen begynner å reduseres. I følge intervjuene tar det gjerne opp til fem år fra utbygging til driften er god. Dette stemmer godt med regnskapene, som viser at det først nå er tilfredsstillende økonomi på brukene.

Ett av funnene i den første LASB-undersøkelsen var at store økninger i produksjonsvolum tok lengre tid enn forutsatt. Årsaker til dette var blant annet utskifting og oppbygging av besetning, kvalitet og tilgang til nok grovfôr og kvotefylling. Det var forsinkelser på slakteinntekter og tilskudd. Deltagerne fremhever i denne undersøkelsen den store arbeidsbelastningen også etter bygging som utfordrende, da mange på dette tidspunktet

ikke hadde økonomi til å leie inn tilstrekkelig arbeidskraft. I tillegg er det behov for løpende investeringer for å effektivisere og automatisere driften.

Svekket likviditet kombinert med svak egenkapital de første årene etter utbygging forsterker risikoen. Det er viktig at utbyggingsbruk sikres likviditet i oppbyggingsfasen.

I plansammenheng baseres budsjett på antagelser om forventet resultat og rentenivå. Når bedriften har dokumentert resultater av drift over tid vil det ikke være nødvendig med like stor sikkerhetsmargin, og risikoen reduseres.

3.10 Økonomisk handlefrihet

For å kunne møte utfordringer og utvikle robuste bedrifter er det viktig å skape økonomisk handlefrihet. Den økonomiske handlefriheten påvirkes i stor grad av gjeldsnivå og resultatgrad.

Gjeldsnivået er i denne undersøkelsen uttrykt som gjeld i kroner per liter melk. Som vist i avsnitt 3.3 blir imidlertid ensidig fokus på gjeld per kvoteliter for lite nyansert. Bruk med høy resultatgrad tåler en høyere gjeldsbelastning enn bruk med lav resultatgrad.

Den økonomiske handlefriheten påvirker brukets evne til å takle utfordringer som uforutsette hendelser i drift, økning i rentenivå, påkrevde investeringer og vedlikeholdsbehov samt landbrukspolitiske rammevilkår.

Bruk med høy handlefrihet kan for eksempel selvfinansiere vekst, øke andelen leid hjelp og sette bort arbeidsoppgaver til entreprenører. Dette bidrar til at gårdbrukerne får enn bedre hverdag i forhold til arbeidsmengde og fremtidig standard på bygninger og anlegg. Disse brukene kan også investere i effektivt gjødselhåndteringsutstyr og avlingsøkende tiltak som optimaliserer produksjonen på lang sikt, uten krav til kortsiktige lønnsomhetseffekter.

Gårdsbruk med lav handlefrihet, det vil si høyt gjeldsnivå og/eller lav resultatgrad, bør kun foreta investeringer som raskt gir lønnsomhet. Dette gjør det ofte vanskelig å finansiere vekst uten at risikoen øker betydelig. For bruk med høy gjeld kan det derfor være fornuftig å betale ned gjeld.

Totalt sett er den økonomiske handlefriheten økt for brukene i LASB 6-8 år etter utbygging.